

Η σύνθεσις αὕτη τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ αἰώνου καὶ τοῦ χρονικοῦ καὶ ἡ ἐλευθερία ὡς σχέσις τῶν δύο τούτων ἐν ἐμοὶ ἐκφραζόμενων μορφῶν ὡς δυνατότητος μὲν πρὸς τὸ αἰώνιον, ὡς ἀναγκαιότητος δὲ πρὸς τὸ χρονικὸν δημιουργεῖ τὴν τραγικὴν θέσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν τῇ ἴσορροπίᾳ αὐτοῦ μεταξὺ τῶν δύο ἀντιθετικῶν πόλων τῆς ἐλευθερίας εὑρίσκεται ἡ αἴτια τῆς δυναμικῆς ὑπάρξεως ἐν τῷ σκληρῷ ἀγῶνι πρὸς δημιουργίαν ἀνωτέρου Ἐγώ, διότι ὁ ἀνθρωπὸς διὰ τῆς ἀπελπισίας τοῦ πεπερασμένου καλεῖται εἰς τὸ χάος τοῦ παραδόξου — ἀπείρου. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑπερτερήσῃ οὐδεμία μεταξύ τῶν δύο διαλεκτικῶν μορφῶν τῆς ἐλευθερίας. Ἡ δυνατότης μόνη δδηγεῖ πρὸς «τὴν φαντασίαν, ἡ ὅποια μεταβάλλει τὴν σκέψιν εἰς ἀπειρον» καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου «ἀπομακρύνει τὸν ἀνθρωπὸν ἀπὸ τοῦ ἔκυτοῦ του.... μεταβάλλει τὴν θέλησιν — ἡ ὅποια εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Ἐγώ — εἰς ἀφηρημένην ἔννοιαν καὶ τὸ Ἐγώ ζῆ φανταστικὴν ὑπάρξιν ἐν τῇ ἀφηρημένῃ αὐτοῦ μονώσει» (VIII, 28-29). Ἡ δυνατότης τοῦ ἀπείρου συγκρατεῖται καὶ ἐμποδίζεται ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ πεπερασμένου. «Οταν τὸ ἀπειρον περιορίζεται διὰ τοῦ πεπερασμένου, οὕτως διέλειται ἡ δυνατότης (ἀπειρον) νὰ ἐμποδισθῇ ὑπὸ τῆς ἀναγκαιότητος (πεπερασμένον)» (VIII, 32).¹

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι ἡ ἀπελπισία ἐνδυναμοῦται ἐκ τῆς κλίσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς παράδοσιν εἰς μίαν ἐκ τῶν δύο τούτων μορφῶν. Ἡ ἀπελπισία εἶναι κατάστασις συμφυής μετὰ τῆς ὑπάρξεως — θὰ ἴδωμεν κατωτέρω διατί — ἀλλ' ἐκδηλοῦται ὡς ἀσθένεια πρὸς θάνατον κατ' ἔξοχὴν ἐν τῇ ὑπερτονίσει τῆς μιᾶς ἐκ τῶν δύο τούτων τάσεων τῆς ἐλευθερίας. Οὕτω δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν τὰς φράσεις του. «Ἡ ἔλλειψις εἰς ἀπειρον εἶναι ἀπηλπισμένη ὁροθέτησις, περιορισμός.... Ἡ ἀπελπισία τοῦ πεπερασμένου διέλεται εἰς τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἀπείρου» (VIII, 30). Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλου «ἡ ἀπελπισία τῆς δυνατότητος (ἀπειρον) διέλεται εἰς τὴν ἔλλειψιν τῆς ἀναγκαιότητος (πεπερασμένον)» (VIII, 32). Ἡ σύνθεσις ὅμως τῶν δύο τούτων τάσεων δὲν εἶναι ἐφικτή ἐν ἐμοὶ· διότι ἐνῷ προσπαθῶ νὰ πραγματοποιήσω ταύτην, οἱ δύο πόλοι ἔλκουν κατ' ἐντελῶς ἀντίθετον τρόπον καὶ ἀπεργάζονται τὴν διάστασιν τῆς προσωπικότητος καθ' ἔκυτήν. Αἰώνιον καὶ χρονικόν, ἐνῷ ἀποτελοῦν τὰς δύο συνιστώσας δυνάμεις τῆς ὑπάρξεως, εὑρίσκονται εἰς διηγεκῆ διάστασιν μεταξύ των. Ἄδυνατος εἶναι ἡ λύτρωσις, εἴτε διὰ τῆς φανταστικῆς σκέψεως, εἴτε διὰ τῆς ἐξ ὀλοκλήρου παραδόσεως εἰς τὴν αἰσθητικήν, αἱ

1. Οὕτω καθίσταται διὰ μίαν εἰσέτι φορὰν φανερόν, διότι ὁ Kierkegaard δὲν ἀρνεῖται τὴν αἰσθητικὴν σφαῖραν τῆς ὑπάρξεως, ἀλλ' οἰκοδομεῖ ἐπ' αὐτῆς. Ἡ ὑπέρβασις τῆς μιᾶς σφαῖρας διὰ τῆς ἄλλης δὲν σημαίνει κατάργησιν τῆς προηγουμένης, ἀλλὰ χρησιμοποιήσαιν αὐτῆς διὰ τὴν περαιτέρω ἀνοδον τοῦ ὑποκειμένου.

—Διὰ τοῦτο καὶ ὁ κ. I. Θεοδωρακόπουλος παρατηρεῖ, διότι ὁ Κιρκεγκάρντ εἶναι ἀπ' ἀρχῆς αἰσθητικὸς μαζύ καὶ θρησκευτικός» («Χριστιανικὰ καὶ Φιλοσοφικὰ Μελετῆματα», Ἀθῆναι 1949, σ. 40.).

ὅποιαι ἀποτελοῦν τὰς δύο ἔκφάνσεις τῆς αὐτῆς τάσεως τοῦ ὑποκειμένου, ἥτοι τῆς φυγῆς ἀπὸ τῆς πραγματικῆς τραγικῆς καταστάσεως αὐτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος δὲν διαθέτει μόνος τὰ ἀποτελεσματικὰ μέσα πρὸς ἔξοδον ἐκ τῆς δεινῆς ταύτης θέσεως. Ἐν τῇ διαγνώσει τῆς καταστάσεως ταύτης περιπίπτει εἰς τὸ τραγικὸν συναίσθημα τῆς ἀγωνίας, διότι, ὡς καταδικασμένος εἰς βαρυτάτην τιμωρίαν, ἔρευνά πλέον διὰ νὰ ἀνεύρῃ εἰς τὶ συνίσταται ἡ ἐνοχή του. Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτει τὴν ἀγωνίαν αὐτοῦ, διότι ἐνοχή του. Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτει τὴν ἀγωνίαν αὐτοῦ, διότι ἐνοχή του. Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτει τὴν ἀγωνίαν αὐτοῦ, διότι ἐνοχή του. Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτει τὴν ἀγωνίαν αὐτοῦ, διότι ἐνοχή του. — σκεπτόμενος» ἀναγνωρίζει μυστικῶς βαθύτατην ἐνοχήν διὰ τὴν ἐν ἑαυτῷ διάσπασιν τοῦ αἰωνίου καὶ τοῦ χρονικοῦ, διότι εἶναι σύνθετος ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς καὶ ἡ σύνθεσις εἶναι νοητὴ δι' ἐνδεικτοῦ, τὸ ὅποιον εἶναι τὸ πνεῦμα. «Τὸ πνεῦμα δύως δὲν συνθέτει, ἀλλ' ὡς πρὸς δυνατότητα πάντοτε ρέπον καὶ πρὸς φανταστικὴν δημιουργίαν νέων καταπτάσεων ἐργαζόμενον, εἶναι «έχθρος τῆς δύναμις», διότι ἐνῷ συνθέτει, ἀποσυνθέτει. Διὸ τοῦτο αὐτὸς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, δταν λάβη βαθύτατην συνείδησιν ἑαυτοῦ ἀγωνιζόμενον, «ἔχει ἀγωνίαν ἐνώπιον ἑαυτοῦ» (V, 38).

«Ἡ ἀγωνία δὲν πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς σκέψεως. Ἡ σκέψις ἀνακαλύπτει ἑαυτήν, ἀποκαλύπτουσα τρύπον τινὰ τὴν ἀρνητικὴν δύναμιν αὐτῆς. Τὸ πνεῦμα δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ ἑαυτό· ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ αὐτοκαταβιβασθῇ, διότι ἀρνούμενος τὸ πνεῦμά του ἀρνεῖται τὸ ἀνθρώπινον ἐν ἑαυτῷ, ἐφ' δσον τὸ πνεῦμα χαρακτηρίζει καὶ ἀξιολογεῖ τὴν ὑπαρξίν του. Ὁ ἄνθρωπος ἀγαπᾷ τὸ πνεῦμά του, χάριν τούτου καὶ μέσῳ τούτου ζῇ τὴν ἀνωτέραν αὐτοῦ ὑπαρξίαν· ἀλλ' ἀγαπῶν τὸ πνεῦμα ἀγαπᾷ τὴν προύπαρχουσαν ἐν αὐτῷ κινητικὴν δύναμιν: τὴν ἀγωνίαν. Ὁ «σκεπτόμενος-ὑπάρχων» εἶναι πλήρης ἀγωνίας, ἐνῷ τὸ ζῷον δὲν ἀγωνιζόμενος, ἀλλὰ φοβεῖται. Ἡ ἀγωνία εἶναι διάφορος τοῦ φόβου. Ἐν ἑκείνῃ ὁ ἄνθρωπος ἀγωνιζόμενος πρὸ τοῦ Μηδενὸς τῆς ἐλευθερίας δυνατότητος, ἐν αὐτῷ δὲ φοβεῖται πρὸ συγκεκριμένου γεγονότος» (V, 36). Τὸ Μηδέν τοῦτο, τὸ δύοιον ἀνακαλύπτεται ὡς δυνατότητης δράσεως τοῦ πνεύματος ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ ίδιου πνεύματος, εἶναι τὸ μὴ συγκεκριμένον αἴτιον τῆς ἀγωνίας. «Ἡ ἐλευθερία κατὰ ταῦτα ἐμπεριέχει τὴν ἀγωνίαν, διότι ὡς δληθής τοιαύτη, συνδέεται μετὰ τῆς δυνατότητος, τοῦ μὴ πρακτικούμενου ἐν τῇ σκέψει, τὸ δύοιον ἐμφανίζεται ὡς Μηδέν, ἀνυπαρξία, ἀλλὰ καὶ δυνατότης πρὸς δημιουργίαν.

«Ἡ τοιαύτη τοποθέτησις τῆς ἀγωνίας ἐπεξηγεῖ τὸ τραγικὸν μεγαλεῖον τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐλευθερία καὶ πρὸς ἐλευθερίαν τείνουσα σκέψις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ἀγωνίας, ἀλλὰ καὶ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀγωνίαν. Ἡ πνευματικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ πλέον ἀφηρημένη ἔννοια, τοποθετουμένη πάντοτε πρὸ τοῦ Μηδενὸς πρὸς αὐτενέργειαν· διὰ τοῦτο ἡ «ἀγωνία εἶναι ἡ πραγματικότης τῆς ἐλευθερίας, ὡς δυνατότης πρὸ δυνατότητος...» (V, 36). Ἡ πνευματικὴ ἐλευθερία δὲν

προκαλεῖ μόνον τὴν ἀγωνίαν, ἀλλ' εἶναι αὐτὴ ἡ ἀγωνία. Ἐλευθερία καὶ ἀγωνία, χωρὶς νὰ εἶναι ταυτόσημοι, εἶναι ἀλληλένδετοι· διότι ἐλευθερία ὑπάρχει μόνον ἐν τῇ ἀγωνίᾳ καὶ ἡ ἀγωνία κυριαρχεῖ ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ.

‘Η ἐλευθερία εἶναι ἀσύλληπτος, ἀνέκφραστος, ἀκατάληπτος μεταβάλλεται ὅμως εἰς σαφές βίωμα διὰ τῆς ἐπίσης ἀπροσδιορίστου, ἀλλὰ βιουμένης ως τραγικῆς πραγματικότητος, ἀγωνίας. Η «δυνατότης ἐκλογῆς μεταξὺ καλοῦ καὶ κακοῦ δὲν ἔπειξε τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καθιστᾷ αὐτὴν καὶ τὰς ἐννοίας καλὸν—κακὸν πεπερασμένας· διότι ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀπειρος, πηγάζει καὶ ἐκπηδᾷ ἐκ τοῦ Μηδενὸς» (V, 111). ‘Ως τοιαύτη μόνον μετὰ τῆς ἀγωνίας δύναται νὰ συνυπάρξῃ καὶ ἡ ἀγωνία μόνον ἐν αὐτῇ γίνεται αἰσθητή. Διὰ τοῦτο, «ἡ ἀγωνία εἶναι ὁ ἔλιγγος τῆς ἐλευθερίας, ἐμφανιζόμενη, δταν ἡ ἐλευθερία θεωρῇ τὴν ἕαυτῆς δυνατότητα καὶ στηρίζεται εἰς τὸ πεπερασμένον διὰ νὰ συγκρατηθῇ. Εἰς τὸν ὄλιγον αὐτὸν ἡ ἐλευθερία βυθίζεται καὶ χάνεται» (V, 57).

Ἐν τῇ πνευματικῇ, αὐτοκαταργουμένῃ διὰ τῆς ἀγωνίας ἐλευθερίᾳ, εἶναι δυνατή ἡ ἀναγνώρισις τῆς προσωπικῆς ἐνοχῆς, διότι ἡ ἐλευθερία ἐκδηλοῦται ἐν τῇ ἀγωνίᾳ τῆς σκέψεως. Ἀρα πρὸ τῆς σκέψεως ὑπῆρχεν ήδη ἡ ἀγωνία τῆς ἐλευθερίας ως μία «ξένη δύναμις» (V, 37). Ο ἀνθρωπος συλλαμβάνεται ἀπὸ αὐτήν, ἀλλὰ δὲν θέλει κατόπιν νὰ ἐλευθερωθῇ, διότι αὐτῇ ἀποτελεῖ τὴν ούσιαν τῆς ἐλευθερίας του, χάριν αὐτῆς βιοῖ τὴν ἐλευθερίαν του, ἔνεκα ταύτης διατηρεῖ ἕαυτὸν ἐλεύθερον. Εἶναι ἔχθρική δύναμις, ἡ ὁποία μεταβάλλεται εἰς φιλικήν, «ἡ ἀγωνία εἶναι συμπαθητική ἀντιπάθεια καὶ ἀντιπαθητική συμπάθεια» (V, 36).

Δύναται, λοιπὸν, νὰ γίνη παραλληλισμὸς ἐνταῦθα τοῦ πνεύματος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀγωνίας ως βασικῶν θετικῶν καὶ ἀρνητικῶν συγχρόνως κατηγοριῶν τῆς ὑπάρξεως, τῆς ἀγωνίας ἐνεργούσης ως ἀποτελέσματος, καὶ ως συνδετικοῦ βιώματος καὶ κινητηρίου δυνάμεως τῶν δύο δὲλλων. Χρονική προτεραιότης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ εἰς καμμίαν ἐκ τῶν τριῶν. Ο ἀνθρωπος δημιουργεῖται μετὰ πνεύματος, ἀρα ἐλεύθερος καὶ συνεπῶς ως ὑπαρξίας ἐν ἀγωνίᾳ πρὸ τῆς δυνατότητος τῆς πρὸ τοῦ Μηδενὸς αὐτοδημιουργίας αὐτοῦ¹.

Τί σημαίνει ὅμως ἡ τοιαύτη τοποθέτησις τῶν τριῶν τούτων κατηγοριῶν ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ἀπελπισίας; Ο Κ. σκοπεῖ, ἐκ τῆς προκαλουμένης ἐκ τοῦ ἐν τῇ ὑπάρξει διχασμοῦ μεταξὺ χρονικοῦ καὶ αἰωνίου ἀγωνίας, νὰ ἐμβαθύνῃ καὶ διαφωτίσῃ τὴν ἔννοιαν τῆς προσωπικῆς ἐνοχῆς, ως εύρισκομένης οὐχὶ ἐν τῷ πνεύματι, ἀλλὰ πέραν αὐτοῦ εἰς ἔξωτερην ἀρχήν, πρὸ τῆς ὁποίας ὑποκύπτει ὁ ἀνθρωπος, διὰ νὰ ἀπεργασθῇ διὰ τῆς ἴδιας ἀπογνώσεως ἐν συνεχείᾳ

1. Έδω στηρίζονται ἀπαντες οι σύγχρονοι ὑπαρξισταὶ καὶ ίδιαιτέρως οι K. Jaspers, M. Heidegger καὶ J.-P. Sartre περὶ τοῦ ἀναπτοφεύκτου καθήκοντος τοῦ ἀνθρώπου νὰ αὐτοδημιουργήσῃ τὴν ὑπαρξίαν του.

τὴν ἀνάτασιν αὐτοῦ. 'Η δύσκολος σκέψις τοῦ φιλοσόφου εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνῃ κατανοητή, ἐὰν δὲν παρακολουθήσωμεν τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ 'Αδάμ καὶ τὴν κατ' αὐτὸν ἔννοιαν τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος.

'Ἐν τῇ 'Αγίᾳ Γραφῇ ἡ ἀθωότης χαρακτηρίζεται ὡς δύνοια. Τοῦτο παραδέχεται ἀπολύτως ὁ Κ. 'Η γνῶσις εἶναι ἡ δυνατότης τῆς ἀμαρτίας. Τὸ πνεῦμα πρὸς γνῶσιν ἐν τῷ 'Αδάμ δὲν ἦτο ἀνύπαρκτον οὔτε ἐκοιμᾶτο ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἀθωότητος, ἀλλ' ἦτο ὅδειρευόμενον πνεῦμα» (V, 38). «'Η ἀπαγόρευσις τῆς ἀθωότητος, ἀλλ' ἦτο ὅδειρευόμενον πνεῦμα» (V, 39)¹. Οὕτως ἡ ἐλευθερία ἐν τῇ ἀγωνίᾳ τοῦ πνεύματος τῆς ἐλευθερίας» (V, 40). «'Ἐν τῇ ἀθωότητι ἦτο ὅδειρευόμενον πνεῦμα. 'Η σύνθεσις σώματος καὶ ψυχῆς δὲν ἦτο ὁ 'Αδάμ ἦτο ὅδειρευόμενον πνεῦμα.. 'Η σύνθεσις σώματος καὶ ψυχῆς δὲν ἔχει ἀκόμη πραγματικότητα· διότι τὸ σύνθετον εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ τοῦτο δὲν εἶχεν εἰσέτι τοποθετηθῆ ὡς πνεῦμα» (V, 43). 'Η ἀμαρτία ὡς δυνατότης παραβάσεως, εἰσέτι τοποθετηθῆ ὡς πνεῦμα» (V, 44). 'Η ἀμαρτία ὡς δυνατότης παραβάσεως, ἀκόμη καὶ ὡς ἐκφρασις ἐλευθερίας, δίδει εἰς τὸ πνεῦμα τὴν δυναμικήν αὐτοῦ τοποθέτησιν ἐντὸς τῆς ὑπάρξεως, διὰ νὰ παράσχῃ εἰς τὸν δύνθρωπον τὴν δυνατότητα δημιουργικότητος ἐν τῇ ζωῇ. "Ἄρα ἡ ἀμαρτία δὲν εἶναι πύμαρτος τῇ ὑπάρξει τοῦ 'Αδάμ, ἀλλ' ἔρχεται ἔξωθεν διὰ νὰ δημιουργήσῃ τοῦτον ὡς δύνθρωπον ἐν τῇ ἴστορίᾳ²· διότι διὰ τῆς ἐν ἀγωνίᾳ ἀμαρτίας δρχεται ἡ ἴστορία τοῦ γένους. 'Η ἀνακαλυφθεῖσα μετὰ τὴν διάπραξιν γυμνότητος εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς γνώσεως καὶ διακρίσεως μεταξὺ καλοῦ καὶ κακοῦ, ἥτοι ἡ ἐκουσία πτῶσις εἰς τὸν ἔλιγγον τῆς ἐλευθερίας. Εἶναι ἐκουσία, ἀλλὰ συγχρόνως δι' ἔξωτερης αἰτίας προκληθεῖσα. 'Η πτῶσις εἶναι γεγονός, διὰ τοῦ δποίου δρχεται ἡ ἴστορία, διότι δίνει τῆς πτῶσεως τὸ «ὅδειρευόμενον πνεῦμα» τῆς ἀθωότητος πρὸ τῆς πτῶσεως δὲν εἶχεν αἰσθησιν τῆς δυνατότητος πρὸς δημιουργικότητα.

'Ο δύνθρωπος ἀμαρτάνει ὑποκύπτων εἰς τὴν ὑπεκκαίουσαν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀγωνίαν, ἡ δποία προκαλεῖται νὰ ἐκφρασθῇ ὡς ἐλευθερία ὑπὸ τοῦ δφεως³. 'Η Εδα, διατελοῦσα ἐν μεγαλυτέρᾳ ἀγωνίᾳ, ὑποκύπτει πρώτη, ἀλλ' ἡ ἀμαρτία δὲν εἶναι τοιαύτη, ἐὰν δὲν εἶναι ἀμαρτία ἐν σχέσει μὲ τὸ ἄλλο πρό-

1. «ἢ δ' ἀν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε (Γεν. 2, 17). 'Ο 'Αδάμ δὲν ἀντιλαμβάνεται τί ἐσήμαινε τοῦτο. 'Ο τρόμος μεταβάλλεται τώρα εἰς ἀγωνίαν, διότι δ 'Αδάμ δὲν ἔννοει τὴν τιμωρίαν. 'Εδῶ ἐμφαίνεται ἐπίσης ἡ διττή σημασία τῆς ἀγωνίας. «Τὸ γιγνώσκειν τὴν ἀτελεύτητα δυνατότητα, τὴν δποίαν ἡ ἐντολὴ ἐξύπνησεν, ὁδηγεῖ πλησιέστερον πρὸς μίαν περαιτέρω δυνατότητα, ἡ δποία ἐπιδεικνύεται ὡς ἀποτέλεσμα αὐτῆς» (V, 39).

2. 'Ο K. Lögstrup: «'Ἐν τῇ ἀθωότητι δ ὁ δύνθρωπος δὲν ἀντιλαμβάνεται τὴν σχέσιν μεθ' ἑαυτοῦ. Τὸ ὑπάρχειν δὲν εἶναι αἰσθητὸν δίνει τοῦ πάθους» («Kierkegaards und Heideggers Existenzanalyse», Berlin 1950, σ. 34).

3. 'Υπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα παρατηρεῖ δ N. Berdiajeff: «Τὸ προπατορικὸν παράπτωμα εἶναι πρὸ παντὸς δοκιμασία τῆς ἐλευθερίας» («Dialectique Existentielle du Divin et de l'Humain». Paris 1947, σ. 116).

σωπον καὶ ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ· οὕτω καὶ ὁ Ἀδάμ παρασύρεται καὶ ἡ Ἰστορία τῶν καθολικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐφαμάρτων σχέσεων ἀρχίζει. Ἐπομένως ὁ μὴ Ἰστορικὸς δῆμος «δένει» τοὺς δύο μετὰ τοῦ ἑαυτοῦ του εἰς τὴν παρακοήν ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ, γινόμενος οὕτω πρόξενος τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀνθρωπίνης Ἰστορίας. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ὁ ἀνθρωπός δημιουργεῖται ὡς ἀγωνιώδης Ἰστορικὴ προσωπικότης. Ἡ ἀγωνία, ἡ ὄποια ἦτο ἡ μεταβατικὴ κατάστασις ἀπὸ τῆς ἀθωάτητος εἰς τὴν ἐφάμαρτον κατάστασιν, εἶναι τώρα ἡ ἀρνητικὴ δύναμις, εἶναι τὸ πνεῦμα ὡς Σκέψις, ἡ ὄποια ὠθεῖ ἡμᾶς πρὸς τὰ ὅπιστα (rückläufig) πρὸς κατανόησιν τῆς ἐνοχῆς. Τὸ πνεῦμα, ὡς συνθέτον σῶμα καὶ ψυχή, φέρει τὴν ἀγωνίαν ὡς μίαν «ξένην δύναμιν» καὶ ὡς κατάστασιν τῆς ἐπιτευχείσης συνθέσεως, διότι αὐτομάτως γεννᾷ ἐν τῷ πνεύματι τὴν δυνατότητα ὡς οὐσίαν τοῦ εἶναι αὐτοῦ, ἀρα τὴν ἐλευθερίαν. Τὸ πνεῦμα τίθεται ἐν ἐνεργείᾳ εὑθὺς ὡς λάβη χώραν ἡ σύνθεσις, ὡς σύνθεσις προσωπικότητος συγκεκριμένης καὶ ἐν Ἰστορίᾳ διὰ τῆς ἀγωνίας πρὸ τοῦ Μηδενός, τὸ ὄποιον δημιουργεῖ ἡ ταύτοχρονος διὰ τῆς σκέψεως αἰσθησις τοῦ ἀνθρώπου τῆς πρὸς τὸ ἀπειρον δυνατότητος αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο, ἐνῷ ἡ ἀγωνία εἶναι ξένη δύναμις—δηλαδὴ δὲν ἀνήκει ἀμέσως εἰς τὰ συστατικὰ τῆς προσωπικότητος—καὶ «μία ἔχθρικὴ δύναμις, διότι διαταράσσει συνεχῶς τὴν σχέσιν σώματος καὶ ψυχῆς» (V, 37)—διότι εἶναι ἡ οὐσία τοῦ πρὸς ἐλευθερίαν ρέποντος πνεύματος—ἐν τούτοις ὁ ἀνθρωπός ἀγαπᾷ αὐτήν, διότι χαρίζει εἰς αὐτόν τὴν ἐλευθέραν ὑπαρξίαν¹. Ὁ ἀνθρωπός δὲν δύναται νὰ δραπετεύῃ ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν (V, 38), διότι ἀγαπᾷ αὐτήν. Ἐβυθίσθη λοιπὸν εἰς τὴν ἀγωνίαν, τὴν δόποιαν ἡγάπτα, ἐνῷ ἐφοβεῖτο αὐτήν. Ἰδοὺ τὸ μυστήριον τῆς πτώσεως².

Ἐκ τῆς τοιαύτης τοποθετήσεως τοῦ προβλήματος τῆς πτώσεως εἶναι φανερόν, δτὶς ὁ Ἀδάμ δὲν εἶναι κατ' ἀρχὴν Ἰστορικὸν πρόσωπον. Πρὸ τῆς πτώσεως Ἰστορία δὲν ὑπάρχει, διότι ἐν τῇ πλήρει ἀθωότητι δὲν ὑπάρχουν σχέσεις. Τὸ πνεῦμα, τὸ ὄποιον κινεῖ ἐν ἀμαρτίᾳ τὴν Ἰστορίαν, δὲν ἔχει ἐκδηλωθῆ ὡς ἐλευθέρα δύναμις. Ὁ Ἀδάμ τίθεται μεταξὺ προϊστορίας καὶ Ἰστορίας καὶ «ἴσταται φανταστικῶς ἔκτος τῆς Ἰστορίας... Ἡ προπατορικὴ ἀμαρτία

1. «Ἡ ἀγωνία εἶναι ἡ δυνατότης τῆς ἐλευθερίας» (V, 156). «Οστις διὰ τῆς ἀγωνίας συνίσταται, αὐτὸς θὰ συσταθῇ διὰ τῆς δυνατότητος καὶ ἐκεῖνος, δστις διὰ τῆς δυνατότητος συνεστήθη, συνίσταται πρὸς τὸ ἴδιον ἀτελεύτητον. Ἡ δυνατότης εἶναι ἡ δυσκολωτέρα πασῶν τῶν κατηγοριῶν». (V, 157).

Ἐνταῦθα στηρίζονται δῆλοι οἱ σύγχρονοι ὑπαρξισταί, ὡς θὰ ἰδωμεν εἰς τὸ γ' κεφάλαιον, διὰ νὰ ὄρισουν τὸν ἀνθρωπὸν ὡς ἐκεῖνο, τὸ ὄποιον θὰ γίνη, δηλαδὴ ὡς καθαρὸν ἀφ' ἑαυτοῦ δυνατότητα καὶ ἐν ἀγωνίᾳ εὑρισκόμενον διὰ τὴν μελλοντικὴν αὐτοῦ ὑπαρξίαν.

2. Ὁ E. Przywara: «Ἡ ἀγωνία εἶναι ἡ ἐπιθυμία ἐκείνου, τὸ ὄποιον ὁ ἀνθρωπὸς φοβεῖται». («Das Geheimnis Kierkegaards», München 1929, σ. 36).

Ὁ L. Chestov: «Ἡ ἀγωνία τοῦ Μηδενὸς εἶναι ἡ αἵτια τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος, εἶναι ἡ αἵτια τῆς πτώσεως τοῦ πρώτου ἀνθρώπου· Ιδοὺ ἡ βασικὴ ἰδέα τοῦ ἔργου τοῦ Kierkegaard» («Kierkegaard et la Philosophie Existentielle», Paris 1946, σ. 131).

είναι ή ἐμφάνισις τῆς ἀμαρτωλότητος, ἐνῷ ὁ Ἀδάμ εἶναι ὁ μόνος, διὸ τὸν δποῖον αὕτη δὲν ὑπῆρξε, διότι δι' αὐτοῦ ἔγινε... 'Ημεῖς ἀμαρτάνομεν καὶ δύοιον τρόπον μὲ τὸν Ἀδάμ· ἀλλ' ἐκεῖνος ἀμαρτάνει καὶ διαφορετικῶς. 'Η πρώτη ἀμαρτία εἶναι κάπως διαφορετική... Εἶναι ὁ καθορισμὸς ποιοτικῶς τῆς ἀμαρτίας. 'Η πρώτη ἀμαρτία εἶναι ἡ ἀμαρτία» (V, 24).

Διὰ τῆς μελέτης τῶν αἰτίων τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος. ὅπως ἔννοεῖ ταῦτα ὁ Κ., δύναται νὸν κατανοήσῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν βαθύτεραν αἰτίαν τοῦ ἀγῶνος αὐτοῦ ἐναντίον τῆς δλότητος, τῆς γενικότητος, τῶν σχέσεων τοῦ κόσμου τούτου, τῶν νόμων, τῶν συστημάτων, τῶν ιδαινικῶν τοῦ ιδεαλισμοῦ καὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς Ιστορίας. Πάντα ταῦτα εἶναι τὰ δίκτυα τῆς ἀμαρτίας, τῆς ψευδοῦς καταπραύνσεως τῆς ἀγωνίας, ἡ ὄποια, ἐλευθερουμένη ἀπὸ τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, ἀπομονώνει πάλιν τὸ ἀτομον καὶ βυθίζει τοῦτο εἰς τὴν ἔαυτοῦ ὑπαρξίαν. 'Ἐκεῖ ὁ ἀνθρωπὸς ἀνευρίσκει τὴν αἰτίαν τῆς ἐνοχῆς καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὸν Θεόν, ἵνα ἐν ἀγωνίᾳ πλέον βιώσῃ ελλικοῖς πρὸ τῆς ζώσης παρουσίας Λύτου τὴν ἐνοχήν τοι ταύτην. 'Η ἀγωνία μάχεται ἐναντίον τῆς ἀγωνίας, διὰ νὰ κερδίσῃ τὴν γαλήνην πρὸ τῆς φρικτῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ. Σκληρὸς δ ἀγῶν ἐνδεικούμενος ὑποκειμένου, διότι δὲν ἀμαρτάνομεν ἐν τῇ διανοίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ βουλήσει, ὡς ὁ Ἀδάμ· διὰ νὰ λάβωμεν δὲ ἐπίγνωσιν τῆς ἀμαρτίας, πρέπει νὰ οέλωμεν καὶ έχει νὰ νοοῦμεν. Τοῦτο εἶναι τὸ σκάνδαλον διὰ τὴν σκέψιν. «'Η ἀρνησις εἶναι μια ἀρνησις τῆς ἀρνήσεως, ἡ ὄποια φέρει τὴν θέσιν» (VIII, 92).

'Η θέσις αὕτη εἶναι ἡ ἀρνησις τῆς ἀρνήσεως, δηλαδὴ ἡ πίστις ὡς θέλησις ἀρνουμένη διὰ τῆς Σκέψεως τὴν δύναμιν τῆς σκέψεως. 'Η ἀμαρτία εἶναι θέλησις, ἐνῷ τὸ πνεῦμα εἶναι ἀφηρημένη δύναμις διχάζουσα τὴν προσωπικότητα εἰς αἰωνίαν καὶ χρονικήν. Θέλησις λοιπὸν πρέπει νὰ εἶναι καὶ δ ἀγῶν τῆς ἐπανορθωτικῆς πίστεως. Κατὰ ταῦτα ἐναντίον τῆς ἀμαρτίας δὲν μάχεται κατ' ἀρχὴν ἡ ἀρετὴ ὡς τήρησις τῶν ἐντολῶν, ἀλλ' ἡ πίστις ὡς ἀπόφασις, ὡς παράδοσις εἰς τὸν Θεόν.

'Η πίστις εἶναι ἡ ἀνωτέρα κατάκτησις τῆς ὑπάρξεως ἐν τῇ φορᾷ αὐτῆς πρὸς τὴν δυνατότητα, ἡ ὄποια, ὡς εἴδομεν, εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ἀπελπισίας καὶ τῆς ἀγωνίας ἐν ἐλευθερίᾳ» Παράδοξον καὶ ἀδύνατον! Τὸ ἀποφασιστικὸν ὅμως εἶναι: πάντα δυνατὰ παρὰ τῷ Θεῷ (ἐὰν θέλῃ τις νὰ πιστεύῃ). Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ἀπώλειαν τῆς διανοίας καὶ τῆς δυνάμεως πρὸς κατανόησιν; Βεβαίως! «Πίστις σημαίνει τὴν ἀπώλειαν τοῦ λογικοῦ διὰ νὰ κερδίσῃ τὸν Θεόν» (VIII, 35). 'Η πίστις κατὰ ταῦτα ἐν τῇ κατανοήσει τῆς ἐνοχῆς ὑποβιβάζει τὸν ἀνθρωπὸν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, οὕτως ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ δυνατότης ἀνυψώσεως αὐτοῦ μόνον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. 'Ο Δημιουργός διὰ τῆς ἀγωνίας μηδενίζει διὰ νὰ ἀναδημιουργήσῃ νέαν ὑπαρξίαν. Οὕτως ἡ δυνατότης

ώς ἀγωνία ἔξαλείφεται καὶ ἡ θρασεῖα ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου καταπίπτει πρὸ τῆς τὰ πάντα κατορθούσης δυνατότητος τοῦ Θεοῦ¹.

‘Η ἀγωνία λοιπὸν εἶναι ἡ «ἀντιπαθητικὴ συμπάθεια», ἡ ὅποια σώζει κατὰ τὸν τραγικὸν τοῦτον τρόπον τὴν ὑπαρξίαν πρὸ τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἡ δύναμις ἡ ὅποια ἀπὸ τῆς ἡθικῆς εἰσάγει τὸν ἀνθρωπὸν εἰς τὴν θρησκευτικὴν σφαῖραν. ‘Οπως δύμας εἰς τὸ μεταλλικὸν μεταξὺ αἰσθητικῆς καὶ ἡθικῆς σφαίρας ὑπῆρχεν ἐν μέσον *inkognito* συμπεριφορᾶς πρὸς τὸν κόσμον — ἡ εἰρωνεία — οὕτω καὶ ἐνταῦθα μεταξὺ ἡθικῆς καὶ θρησκευτικῆς ὑπάρχει τὸ χιοῦμορ. ‘Η ἀγωνία τοῦ ἡθικοῦ εἶναι βαθυτέρα καὶ ἐντονωτέρα ὑπαρκτικὴ κατάστασις ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν τοῦ αἰσθητικοῦ· διὰ τοῦτο καὶ τὸ Χιοῦμορ εἶναι ἀνωτέρα συγκάλυψις, ἐπιμελέστερον «καμουφλάρισμα» τῆς ἐσωτερικῆς πραγματικότητος τῆς ὑπάρξεως ἐν ἀγωνίᾳ. ‘Ο χιουμορίστ πραγματοποιεῖ τὴν τραγικὴν μεταλλαγήν, δηλαδὴ ἀποδίδει τὸ πάθος ὑπὸ τὴν μορφὴν ἀστεῖσμοῦ. Κατανοεῖ τὸ πάθος ἐν τῇ σχέσει αὐτοῦ πρὸς τὸ ὑπάρχειν, ἀλλὰ δὲν γνωρίζει τι περισσότερον, εἴμην δτὶ τὸ πάθος συνυπάρχει μετ’ αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ἐντὸς τῶν λόγων τοῦ χιουμορίστ ὑπάρχουν ἀμφότερα συγχρόνως, ἥτοι καὶ ὁ πόνος καὶ τὸ ἀστεῖον².

Τὸ κωμικὸν στοιχεῖον εἶναι τὸ δεύτερον μετὰ τὴν εἰρωνείαν ὅπλον, τὸ ὅποιον διαθέτει δ. Κ. . ἐναντίον τοῦ κόσμου, διότι τοῦτο ἔχει ἀξίαν εἰς οἰανδήποτε κατάστασιν ἐφαρμοζόμενον³. ‘Ο κόσμος ζῇ ἐν διαρκεῖ ἀντιλογίᾳ καθ’ ἑαυτόν· δπου δὲ ὑπάρχει ἀντίθεσις, τὸ κωμικὸν ἔχει τὴν θέσιν του. Τὸ χιοῦμορ εἶναι τὸ *inkognito* τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἐκφράζει τὴν ἐνότητα τοῦ ἀπολύτου θρησκευτικοῦ πάθους μετὰ τῆς βαθυτάτης πνευματικῆς ὠριμότητος. Οὕτως ἡ θρησκευτικότης ἀπολλάσσεται τῶν ψευδῶν ἐξωτερικεύσεων, παραμένει κεκρυμμένος πόνος, πρὸς τὸν ὅποιον δ χιουμορίστ ἐπανέρχεται συνεχῶς ὡς πρὸς τὴν αὐστηρὰν ἐν αὐτῷ πραγματικότητα, ἐπιδεικνύων ἐξωτερικῶς τὴν ἀντίθετον δψιν τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου, δπως ἀποφύγῃ τὴν διὰ τῆς ἐξωτερικεύσεως τοῦ πάθους του κατάπαυσιν αὐτοῦ⁴.

1. «Ο 'Αδάμ πίπτει, ἀλλ' ἀνίσταται εἰς νέον 'Αδάμ... Τί θαῦμα θὰ εἴπης..... 'Ο Θεὸς δημιουργεῖ ἐκ τοῦ μηδενός. 'Αλλ' ίδοις ἀκόμη καταπληκτικώτερον: ἐκ τῶν ἀμαρτωλῶν δημιουργεῖ ἄγιους» (S. Kierkegaard: «Journal» Extraits 18 'Ιουλίου 1838, σ. 108).

2. «Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ θρηνῇ τις καὶ νὰ γελᾷ ταυτοχρόνως, δταν ἀκούῃ τὸν χιουμορίστ νὰ διμιλῇ» (VII, 137).

3. Εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του τὴν 16 'Ιουλίου 1837 γράφει: «'Εκαστος ἐκδικεῖται τὸν κόσμον διὰ τῆς μεθόδου του. 'Η ἐκδίκησίς μου συνίσταται εἰς τὸ νὰ φέρω τὴν λύπην μου ἐν ἐμοὶ ἀποκεκλεισμένην, ἐνῷ συγχρόνως τὸ χιοῦμορ μου νὰ διασκεδάζῃ δλον τὸν κόσμον.' Οταν βλέπω ἀποτοιον νὰ ὑποφέρῃ, τὸν παρηγορῶ δσον δύναμαι, μέχρις ὅτου ἀκούσω ἀπὸ τὰ χεῖλη του τὴν φράσιν: 'Είμαι εὐτυχής'. Αὐτὴ θὰ εἶναι ἡ ἐκδίκησίς μου: νὰ κρατήσω τὸν δλον αὐτὸν μέχρι τοῦ θανάτου μου» («Journal» αὐτόθι σ. 104).

4. Εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του ἐσημείωνε τὴν 14 'Ιουλίου 1837: «'Εγὼ ἐπίσης έχω ἐνώσει τὸ τραγικὸν μετὰ τοῦ κωμικοῦ. Κάμνω ἀστεῖα καὶ λογοπαίγνια· οἱ ἀνθρώποι γελοῦν, ἐγὼ κλαίω... Τὸ διανούμενον προσώπων μου γελᾷ, τὸ δὲλλο κλαίει» («Journal» αὐτόθι σ. 104). «Τὸ

Ἐν τῇ ἔξετάσει ἀνωτέρω τῆς ἐννοίας τῆς ἀγωνίας εἰσήλθομεν κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν θρησκευτικὴν σφαῖραν τῆς ὑπάρξεως. Τοῦτο εἶναι ἀναπόφευκτον, διότι ἡ διὰ τῆς ἀγωνίας μετάβασις ἀπὸ τῆς ἡθικῆς εἰς τὴν θρησκευτικὴν σφαῖραν εἶναι εἰσαγωγὴ εἰς τὴν διαλεκτικὴν ἐννοίαν τῆς πίστεως. "Αλλως τε ἡ διάκρισις τῶν σταδίων τούτων δὲν εἶναι σαφής οὐδὲ εὔρηται συστηματικῶς ἐκτεθειμένη ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Κ. ἡ ἐνταῦθα δὲ καταβαλλομένη προσπάθεια σκοπεῖ εἰς τὴν ἐκ τοῦ τεραστίου ὅγκου τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἔκθεσιν κατὰ συστηματικὸν πως τρόπον τῆς πρὸς ἀξιολόγησιν τοῦ ὑποκειμένου πρέψεως του. Ἐκρίναμεν διὰ τοῦτο σκόπιμον, ὅπως συνδέσωμεν εἰσαγωγικῶς τὴν ἀγωνίαν μετὰ τῆς πίστεως, ἵνα ἡ παρακολούθησις τῆς θρησκευτικῆς σφαῖρας τῆς ὑπάρξεως, πρὸς τὴν δποίαν εὐθὺς μεταβαίνομεν, καταστῇ εὔκολωτέρα.

γ. Η Θρησκευτική. 'Η κριτικὴ ἐναντίον τῆς γενικῆς ἡθικῆς διὰ τῆς αἰσθήσεως τῆς παρεμβάσεως τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ μετατοπίζει τὸ ἡθικὸν πρόβλημα ἀπὸ τῆς ὑποκειμενικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀντικειμενικούς εἰς τὴν διὰ τῆς πίστεως παραδοχὴν αὐτοῦ ὡς προσωπικοῦ αἰτήματος ὑπερβαίνοντος πᾶσαν λογικὴν ἔξήγησιν. Δὲν πρόκειται περὶ καταργήσεως τῆς ἡθικῆς, ἀλλὰ περὶ ὑποκαταστάσεως τῆς ἀντικειμενικῆς, ἡρθολογιστικῆς καὶ νομικῆς τοιαύτης καὶ τῆς διὰ τοῦ διαλόγου μετὰ τοῦ Θεοῦ ἡρθῆς τοποθετήσεως αὐτῆς. 'Η μετατόπισις διμως αὕτη σημαίνει λύτρωσιν τῆς ὑπάρξεως ἀπὸ τοῦ ἀντικειμενικοῦ ἡθικοῦ πειθαναγκασμοῦ, τὸν γενικῶν ἡθικῶν κρίσεων τοῦ δρθίου λόγου καὶ παράδοσιν αὐτῆς εἰς τὴν διαρκῆ παρουσίαν τοῦ Θεοῦ. 'Η ἡθικὴ ἀνθρωπίνη αὐτονομία, ἡ δποία καταλήγει εἰς τὴν δημιουργίαν ἡθικοῦ καταναγκαστικοῦ κώδικος, δρα τοῦ σκληροτέρου είδους περιοριστικῆς τῆς ἡθικῆς ἐλευθερίας ἐτερονομίας, ἀντικαθίσταται διὰ τῆς θελας ἐτερονομίας, ἡ δποία, προσλαμβανομένη ὑπὸ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς προσωπικὴ κλίσις, καταλήγει εἰς τὴν πραγματικὴν ἡθικὴν αὐτονομίαν. 'Η θέλησις εἶναι ἡ ἐκ τοῦ βάθους τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ὡς ἐλευθερία καὶ ὡς ἐκλογὴ πραγματικὴ αὐτῆς δύναμις προερχομένη καὶ εἰς τὸ βάθος αὐτῆς ὡς ὑπέρβασις τοῦ φθαρτοῦ κόσμου καὶ τῆς σχετικότητος ἐπανερχομένη, ἐνῷ δ δρθὸς λόγος εἶναι δύναμις ἐκ τῶν ἔσω πρὸς τὰ ἔξω, σχετικὴ πρὸς τὴν σχετικότητα τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου. "Ο, τι παρουσιάζεται ὡς συμβατικὸν πρὸς τὸν κόσμον ἐπανέρχεται εἰς τὸν ἀνθρωπὸν, διὰ τῆς ἀπολυτοποιήσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ δρθίου λόγου ὡς περιορισμὸς αὐτοῦ καὶ τῆς ίδιας ἐλευθερίας.

'Η θέλησις εἶναι πηγὴ ἀληθίους ἐλευθερίας, ἀλλ' ἡ λογικὴ ψευδοῦς τοιαύτης. 'Ερωτάται διμως: ἡ θέλησις δὲν ἐκφράζεται ἐπίσης κατ' ἀναλογίαν πρὸς τραγικὸν καὶ τὸ κωμικὸν εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ἐφ' δισον ἀμφότεροι ὑποδηλοῦν τὴν ἀντίθεσιν· ἀλλὰ τὸ τραγικόν εἶναι ἡ ἐν τῷ πάθει ἀντίθεσις, τὸ κωμικὸν ἡ ἀπαύγα τοιαύτη» (VII, 198-9).

τὰ ἐν τῷ κόσμῳ βιώματα; 'Ἐνταῦθα χρειάζεται λεπτή προσοχή, ἵνα κατανοηθῇ ἡ παράδοξος τοποθέτησις τοῦ μεταφυσικοῦ προβλήματος. Πρέπει πάλιν νὰ ἐπαναλάβωμεν, ὅτι αἱ προηγούμεναι σφαῖραι τῆς αἰσθητικῆς καὶ τῆς ήθικῆς δὲν φαίνεται νὰ καταργοῦνται χάριν τῆς θρησκευτικῆς, ἀλλὰ λαμβάνουν ἐν τῇ καταφάσει αὐτῆς τοιαύτην ἀξιολόγησιν, ώστε τὸ ὑποκείμενον, ὑπ' αὐτῶν παρακινούμενον, καλεῖται, ὅπως ὑπερβῇ ταύτας χάριν ἀκριβῶς τῆς γέας καὶ καλυτέρας τοποθετήσεως αὐτῶν. Πᾶσα σφαῖρα καταργεῖται—διὰ τοῦτο προτιμῶμεν τὸ ρῆμα ὑποκαθίσταται—διὰ νὰ ἀξιολογηθῇ εἰς ἀνωτέραν σφαῖραν. Βεβαίως καὶ ἡ Θέλησις ἔκφράζεται ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὴν αἰσθητικότητα καὶ ήθικότητα τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἡ σχέσις τῆς θελήσεως πρὸς ταύτας εἶναι σχέσις ἐν ἀπελπισίᾳ καὶ ἀγωνίᾳ, διότι αἱ κατώτεραι αὗται σφαῖραι ὑπάρξεως ὄμιλοῦν ἐν τῇ παραδόξῳ αὐτῶν πρὸς τὸ ὑποκείμενον σχέσει περὶ ἀνωτέρας σχέσεως, ἡ ὅποια ἀκατάληπτος καὶ ἀπρόσιτος, δημιουργεῖ τὴν τραγικὴν πρόσκλησιν ἐκάστης ὑπάρξεως κεχωρισμένως πρὸς ἀπόφασιν παραδόσεως αὐτῆς εἰς τὸν ὑπεραισθητὸν χῶρον. 'Η μεταφυσικὴ τάσις προκαλεῖται ἐκ τοῦ κόσμου πρὸς ἡθελημένην, ἀλλ' οὐχὶ καὶ νοητήν, ὅρα οὐχὶ διὰ τοῦ δρθιοῦ λόγου ἀπεργαζομένην ὑπέρβασιν αὐτοῦ. 'Ο καθαρὸς λόγος δὲν ὑπερβαίνει τὸν κόσμον, ἀλλ' αἰχμαλωτίζει τὸν ἀνθρωπὸν εἰς τὸν κόσμον, διότι εἶναι ὑποκειμενικὴ κρίσις ἀντικειμενικοποιούμενη ἐν τῇ ἐξαρτήσει αὐτῆς ἐκ τοῦ κόσμου. Οὕτω τὸ σκεπτόμενον ὑποκείμενον διὰ τοῦ δρθιοῦ λόγου ὑποδουλοῦται εἰς τὴν ἑαυτοῦ δημιουργίαν, διότι οὕτος ἀντικειμενικοποιηθεὶς δὲν εἶναι πλέον καθαρῶς ἴδια, ἀλλ' ἐνδοκόσμιος συμβατικὴ πραγματικότης. 'Η θέλησις ὅμως ἐν τῇ ἐπαφῇ αὐτῆς μετὰ τοῦ κόσμου ἐπαναστατεῖ καθ' ἑαυτήν, ρίπτεται εἰς ἀπελπισίαν καὶ ἀγωνίαν μὴ πληρουμένη ὑπὸ οὐδεμιᾶς ἀντικειμενικῆς κοσμικῆς ἀξίας. 'Αντιλαμβάνεται τὸ πεπερασμένον, τὸ ὅποιον περιβάλλει αὐτήν καὶ ἐκδικεῖται τοῦτο διὰ τῶν ἀρμοζόντων, πρὸς τὴν παρὰ τὴν φαινομενικὴν τοῦ κόσμου ἐξωτερικὴν σοβαρότητα κατωτέραν αὐτοῦ ἐν τῇ σχέσει πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξίαν ὑπόστασιν, μέσων, ἥτοι τῆς εἰρωνείας καὶ τοῦ χιοῦμορ. 'Ο κόσμος ἐμφανίζεται σοβαρὸς καὶ εἶναι ἐν τῇ πραγματικότητι ἀστεῖος· διὰ τοῦτο ὁ ἀνθρωπὸς, ὁ ὅποιος εἶναι ἐν τῇ πραγματικότητι σοβαρός, μεταβάλλεται εἰς ἀστεῖον ἀνταποδίδων τὰ ἀντίθετα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μὴ ἐμπλακῇ εἰς τὴν ἀπατηλήν αὐτοῦ ἐμφάνισιν. 'Εὰν δείξῃ τις σοβαρότητα πρὸς τὸν κόσμον—καὶ τοῦτο πράττει ὁ δρθὸς λόγος—ἐμπλέκεται εἰς τὴν ἀστειότητα αὐτοῦ καὶ παραμένει ἐκεῖ εὐχαριστημένος σκλάδος τῆς ἐξωτερικῆς ἀφελείας· ἐὰν ὅμως τις δείξῃ τὸ κωμικὸν πρὸς αὐτόν, τότε οὗτος ἀποκαλύπτει τὴν ἀδυνατίαν τοῦ κόσμου, φυλάσσει τὸ σοβαρὸν διὰ τὴν ἀνωτέραν σφαῖραν, περιπίπτει εἰς ἀγωνίαν, ἀλλ' εἶναι ἀληθῶς ἐλεύθερος. Μόνον ἡ θέλησις ἔχει ὑπερκόσμιον δύναμιν. 'Ο ἀνθρωπὸς συνομιλεῖ μετὰ τοῦ κόσμου διὰ τοῦ δρθιοῦ λόγου, ἐνῷ διὰ τῆς ἀνωτέρας αὗτοῦ δυνάμεως, ἥτοι τῆς θελήσεως, εἰσέρχεται εἰς τὸν διάλογον μετὰ τοῦ Θεοῦ. 'Η ἀνωτέρα αὕτη δύναμις εἶναι ἡ ἀπόφασις τῆς πίστεως.

Είναι φανερόν, ότι τοιαύτη κριτική τῆς ἐγκοσμίου πραγματικότητος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ὅμαλην θεολογίαν. 'Η διαλεκτικὴ κορυφοῦται ἐν τῇ Θρησκευτικῇ σφαίρᾳ, ἀκολουθοῦσσα τὴν ἀντίθεσιν ὑποκειμένου καὶ κόσμου, ἡ ὅποια ἀντικατοπτρίζει τὴν ἔτι δέξιτέραν ἀντίθεσιν Θεοῦ καὶ Ιστορίας. 'Αλλὰ μὴ λησμονῶμεν, ότι ἡ κριτικὴ αὕτη ἐπιτρέπει καὶ τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς αἰσθητικῆς ἀστικῆς ἀναγωγὴν τοῦ σκεπτομένου ὑποκειμένου εἰς μεταφυσικὰς κρίσεις. "Ανευ τῆς προύποθέσεως ταύτης, ἀλλως τε, πᾶσα ἐν τῇ Θρησκευτικῇ σφαίρᾳ διαλεκτικὴ κίνησις Θεοῦ καὶ κόσμου δὲν εἶναι νοητή. Διὰ τοῦτο ὁ Κ. ἀπολύτως συνεπής πρὸς τὰ ἐκ τῶν σφαιρῶν τῆς ὑπάρξεως ἔξαρχομενα συμπεράσματα διαιρεῖ τὴν Θρησκευτικότητα εἰς δύο εἴδη: Α καὶ Β.

II Θρησκευτικότης Α προκαλεῖται διὰ τῆς παρατηρήσεως τοῦ ἀμέσου περιβάλλοντος τοῦ ἀνθρώπου. Λί άντιθέσεις μεταξὺ πνεύματος καὶ ὕλης, καλοῦ καὶ κακοῦ, θεωρίας καὶ πράξεως δύνανται νὰ ὀδηγήσουν πάντα λογικῶς σκεπτόμενον εἰς τὴν ἀνίχνευσιν ἔξωτερης τοῦ κόσμου ἀρχῆς, ἐν τῇ ὅποιᾳ πᾶσα ἀντίθεσις καταπαύει. **II Θρησκευτικότης Β** εἶναι ἡ ἐντὸς τοῦ πεπερασμένου καὶ τῆς ιστορικῆς πραγματικότητος διὰ τῆς λογικῆς παρατηρήσεως τῶν ἐν αὐτοῖς σχέσεων κρίσις περὶ ὑπάρξεως ἀνωτέρου πνευματικοῦ κόσμου. 'Η συναίσθησις τῆς καθολικῆς ἐνοχῆς ἐπίσης δύναται ἐν τῇ μορφῇ ταύτη τῆς Θρησκευτικότητος νὰ εἶναι τὸ εὑεργετικὸν κίνητρον πρὸς βαθύτερον συλλογισμὸν περὶ τῆς σχετικῆς ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ὑπερτάτην ἀρχὴν σημασίας τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως. Αὕτη εἶναι ἡ Θρησκευτικότης τῶν φιλοσόφων, οἵτινες παρέχουν οὕτω δυνατὴν λογικὴν ἐρμηνείαν τῆς βιουμένης ἐν τῇ ιστορικῇ πραγματικότητι διαλεκτικῆς. 'Η διαλεκτικὴ δύμας αὕτη δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ τὸ στοιχεῖον τοῦ παραδόξου, τὸ ὅποιον εἶναι τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν πάσης πραγματικῆς Θρησκευτικότητος, οὐδὲ νὰ αἰσθανθῇ τὴν διαλεκτικὴν ὡς πάθος ἐν τῇ ὑπάρξει¹.

Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀληθοῦς μετὰ τοῦ Θεοῦ σχέσεως ἀναπτύσσει ὁ Κ. ἐν τῇ Θρησκευτικότητι Β. Οὐχὶ ὁ σκεπτόμενος, ἀλλ' ὁ ὑπάρχων τοιοῦτος ὁ ἐν τῇ αἰσθητικῇ καὶ ἡθικῇ σφαίρᾳ δοκιμαζόμενος, ὁ πιστεύων, ότι ὁ Εἰς Ίσταται ὑψηλότερον τοῦ συνόλου, ὁ περιορίζων τὴν σκέψιν αὐτοῦ εἰς τὰς ἐγκοσμίους ἀσχολίας καὶ διὰ τῆς θελήσεως προσφέρων ἑαυτὸν πρὸς λύτρωσιν ἐν τῇ ἀγωνίᾳ, ἥτις προκαλεῖται διὰ τῆς αἰτιήσεως τῆς ἐνοχῆς οὐχὶ ὡς ἀφρηγμένου γενικοῦ ἐν τῷ κόσμῳ κακοῦ, ἀλλὰ προσωπικῆς ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ ὀμαρτίας· μόνον ὁ Εἰς οὗτος συλλαμβάνει τὸ μυστικὸν τῆς ἀληθοῦς Θρησκευτικότητος. Τί παράδοξον! Τί παράλογον διὰ πάντας λογικῶς σκεπτόμενον!

1. 'Η διαφορὰ τῆς Θρησκευτικότητος Α ἀπὸ αὐτὴν τῆς Β συνίσταται εἰς τὸ δι, κατότι ἡ πρώτη εἶναι «διαλεκτική, ἐν τούτοις δὲν εἶναι κατὰ παράδοξον τρόπον διαλεκτική» (VII, 240).

Τὸ ἀνόητον, ἐκλεγὲν ἐλευθέρως ἀντιστρατεύεται πρὸς τὴν σκέψιν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην κατανόησιν καὶ ἀποδεικνύεται ὡς ἡ ἀληθῆς σοφία...¹.

‘Η πίστις δὲν εἶναι δμαλή, εἰλικρινής καὶ ἀπαθής ἀναγνώρισις τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλ’ εἶναι γιγαντιαία πάλη. Μάχεται ὁ πιστὸς ἀνθρωπὸς ἐναντίον τῶν δημιουργημάτων διὰ νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ τότε λαμβάνει τὰ δημιουργήματα. Αὐτοῦ κατ’ ἀνώτερον τρόπον, μὴ ἔξουσιαζόμενος πλέον ὑπ’ αὐτῶν. ‘Η πίστις δὲν συνεπάγεται μηδενισμὸν τῆς πραγματικότητος—τοῦτο θὰ ἥτο τὸ ἀτυχέστερον συμπέρασμα ἐκ τῆς σκέψεως τοῦ Κ.—ἀλλ’ ἀνωτέρου καὶ πληρεστέραν ἀνάληψιν αὐτῆς διὰ τῆς διαβάσεως τοῦ ἀνθρώπου μέσω τῆς ἀρνητικῆς καταφάσεως τοῦ ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ κόσμου καὶ διὰ τῆς ἐν ἀγωνίᾳ πληρώσεως τῆς παραδόξου ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ².

‘Η τοιαύτη ὁξυτάτη ἀντίθεσις τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ ἔναντι τῆς λογικῆς χρίσεως τοῦ ἀνθρώπου προέρχεται ἐκ τοῦ γεγονότος, διὰ τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ ἔχουν διαβρωθῆ ἀπὸ τὴν ἀμαρτίαν. ‘Η ἀνθρωπίνη ἴστορία ἀρχίζει μὲ τὴν διάπραξιν τῆς πρώτης ἀμαρτίας. Κόσμος καὶ ἀμαρτία, πολιτισμὸς καὶ ἀμαρτία εἶναι συνομήλικοι. Δὲν νοεῖται καμία μορφὴ ζωῆς δὲν τῆς φθιροποιοῦ, ἀλλὰ διεγερτικῆς ἀμαρτίας. Τὸ πρῶτον κινῆσαν, ἀλλὰ καὶ διαρκῶς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον κινοῦν τὴν ἴστορίαν εἶναι ἡ ἀμαρτία. Μέσω τοῦ ἀνθρώπου εἰσῆλθεν αὕτη εἰς τὸν κόσμον, ἅρα πᾶσα ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου δημιουργουμένη σχέσις, πᾶσα γενικὴ ὀργάνωσις τῆς ζωῆς, πᾶσα γενικὴ κρίσις, πᾶσα μεταξὺ ἀνθρώπων σχέσις εἶναι ἐφάμαρτοι καταστάσεις, ἐνθα ἡ ἀμαρτία ὡς ζωοποιοῦσα δύναμις ἐνδυναμοῦται, κοινωνικοποιεῖται, ἐμφανίζεται εἰς δλον τὸ διαλεκτικὸν μεγαλεῖον αὐτῆς. ‘Η πίστις συλλαμβάνει τὴν τραγικὴν αὐτὴν δια-

1. Εἰς τὴν θρησκευτικότητα Β εύρισκει πλήρη ἐφαρμογὴν ὁ ἀντιορθολογιστικὸς ἄγὼν τοῦ Kierkegaard. ‘Η θρησκευτικότης Β εἶναι ἡ παράδοξος χριστιανικὴ πίστις καὶ εἶναι ἀνόητος (absurdum) ὡς κίνησις τῆς σκέψεως, διότι ἐν τῇ θρησκευτικότητι Β ὁ ἀνθρωπὸς ἀνακαλύπτει τι, τὸ ὅποῖον ἀντιτίθεται εἰς τὴν ίδικήν του δυνατότητα κατανοήσεως. «Οταν ὁ ἀνθρωπὸς προσανατολίζῃ δλόκληρον τὴν ζωὴν του ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ absurdum τούτου, ἐνεργεῖ πᾶσαν κίνησιν δυνάμει τοῦ absurdum καὶ κατ’ οὐσίαν αὐταπατᾶται, δταν ἐπιτρέπῃ νὰ ἀποδειχθῇ, διὰ τὸ absurdum, τὸ ὅποῖον αὐτὸς ἐξέλεξε, δὲν εἶναι absurdum». (VII, 240).

2. «Τὸ δέπειρον δὲν καταργεῖ τὸ πεπερασμένον, ἀλλὰ διὰ τοῦ παραδόξου λαμβάνει τις τοῦτο κατὰ διαφορετικὸν τρόπον δυνάμει τοῦ παραλόγου» (III, 35). ‘Η θέλησις τοῦ Θεοῦ εἶναι νὰ θυσιασθῇ δὲ Ἰσαάκ. Παράλογον! ‘Ο Ἀβραὰμ δμως συνέλαβε τὸ παράλογον εἰς τὰ μύχια τῆς καρδίας του. ‘Ητο παράλογος θέλησις διὰ τὴν λογικὴν τοῦ κόσμου, ἅρα ἐμάχητο ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ κατὰ τῆς μωρίας τοῦ κόσμου, διότι ἡ λογικὴ τοῦ κόσμου εἶναι ἡ αὐτοκαταστροφή, ἡ αὐτοαχμαλωσία τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῷ ἡ λογικὴ τοῦ Θεοῦ, δσον τρομερὰ καὶ δὲν εἶναι, ἐφ’ δσον ἀντιστρατεύεται ἐναντίον τῆς τοιαύτης λογικῆς ἐγκοσμίου τυραννίας, εἶναι σωτήριος καὶ εὔεργετική. Ζητεῖ δὲ Θεός, δὲ καλὸς καὶ φιλεύσπλαγχνος, ἐν ἀθέων θῦμα; ‘Ο Ἀβραὰμ δὲν ἀμφιβάλλει διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. ‘Ο ἰδιος δὲν πρέπει νὰ κλονισθῇ καὶ δὲν Θεός δὲν πρόκειται νὰ μεταβληθῇ. «Καὶ δταν δικόην ἡστραπτε τὸ μαχαῖρι ἐπάνω ἀπὸ τὸν Ἰσαάκ, δὲ Ἀβραὰμ ἐπίστευεν, δτι δὲ Θεός τελικῶς δὲν θὰ ζητήσῃ τοιαύτην θυσίαν... καὶ διαβε πάλιν αὐτὸν μετὰ μεγαλυτέρας χαρᾶς» (III, 29-30).

λεκτικήν ως πάθος ἐν τῇ ὑπάρξει καὶ πρὸς λύτρωσιν αὐτῆς ἀπομονοῦται πρὸ τοῦ Θεοῦ, δόποῖος σώζει ἀπὸ τὴν λογικῶς ἐν τῷ κόσμῳ ἐνεργοῦσαν ἀμαρτίαν διὰ τοῦ παραλόγου θελήματος Λύτοῦ.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δυνάμεθα νὰ διακόψωμεν τὴν παρουσίασιν τῆς σκέψεως τοῦ Κ., διότι ὑπάρχουν ἡδηὶ αἱ προϋποθέσεις πρὸς συνέχισιν ἐν τῷ Δευτέρῳ Μέρει κατὰ κριτικὸν πλέον τρόπον τῆς ἐρεύνης τῆς διαλεκτικῆς πίστεως αὐτοῦ. Άλλ’ ἀνωτέρω κατ’ ἐλευθέραν ἀπόδοσιν καὶ περιληπτικῶς ἐκτεθεῖσαι γνῶμαὶ του, παρουσιάζονται ως ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὴν βαθύτεραν μελέτην τῆς στάσεως αὐτοῦ ἔναντι τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

‘Η μετὰ μίαν ἑκατονταετηρίδα ἐπιδρασις τοῦ Κ. ἐπὶ τὴν σύγχρονον φιλοσοφίαν εἶναι μεγίστη. Η ἀνάγνωσις τῶν ἔργων του εἰς τὴν Δυτικὴν Εύρωπην κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 20οῦ αἰῶνος προκαλεῖ εἰς ὅλα τὰ πεδία τῆς γνώσεως, ἀλλ’ ἴδιαιτέρως εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν θεολογίαν, ἀληθῆ ἐπανάστασιν. Οἱ δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, ἡ ἀδυναμία τῶν νόμων καὶ τῆς ἥθικῆς νὰ συγκρατήσουν τὰς μάζας ἀπὸ τὰς αἰματηρὰς συγκρούσεις καὶ τὸν ἥθικὸν μηδενισμὸν καὶ ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς διὰ τῶν καταστρεπτικῶν ἀποτελεσμάτων του, ἐνισχύουν περισσότερον τὴν ἐπιδρασιν αὐτοῦ καὶ δικαιώνουν τὴν πρώτην γενικὴν ἀντίδρασιν του κατὰ τῆς πυρείας τῆς Δυτικοευρωπαϊκῆς σκέψεως κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος. Παρὰ τὸ γεγονός, δτὶ ὁ συγγραφεὺς δὲν εἶναι φιλόσοφος ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν τῆς λέξεως ἔννοιαν, ἐν τούτοις ἀποτελεῖ διὰ τοὺς συγχρόνους φιλοσόφους τὴν ἀπαραίτητον εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν¹.

‘Γιὸ τὴν ἐπιδρασιν τοῦ Κ., διεμορφώθησαν εἰς τὴν ἐποχὴν μας ὁ οὕτω καλούμενος χριστιανικὸς ὑπαρξισμὸς μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Γάλλον Gabriel Marcel καὶ ὁ ἄθεος τοιοῦτος, μὲ ἀρχηγὸν τὸν ἐπίσης Γάλλον Jean-Paul Sartre. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων μορφῶν κινεῖται ὁ ὑπαρξισμὸς ως καθαρὰ φιλοσοφία, ἀπηλλαγμένη τῆς ἀμέσου ἐπιδράσεως τῶν θρησκευτικῶν προσανατολισμῶν, κατευθυνόμενος μόνον ὑπὸ τοῦ ἀօριστου αἰσθήματος τοῦ ‘Υπερβατικοῦ μὲ ἀντιπροσωπευτικώτερον τύπον τὸν Γερμανὸν Karl Jaspers

1. ‘Ο Karl Jaspers γράφει περὶ τὸν Nietzsche καὶ Kierkegaard: «Ἐἰς τὸ μέλλον οὐδεμία φιλοσοφία εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῇ κατ’ αὐθεντικὸν τρόπον, ἐὰν δὲν ἔχῃ προσπαθήσῃ νὰ ἔννοιήσῃ τὰ δύο ταῦτα πνεύματα». («Der Philosophische Glauben» σ. 149).

— ‘Ο Λ. Künzli παρατηρεῖ, δτὶ ὁ Kierkegaard ἔσχεν ἀμεσον ἐπιδρασιν ἐπὶ τὴν ψυχολογίαν «καταλήξας διὰ τῆς ἔννοιας τῆς ἀγωνίας εἰς συμπεράσματα, εἰς τὰ ὅποια κατέληξεν ἡ ψυχανάλυσις μετὰ 100 ἔτη» («Die Angst als abendländische Krankheit». Zürich 1948, σ. 100).

— ‘Ο N. Berdjaeff: «Μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον ἡ ἐπιδρασίς του ἐπὶ τῶν θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ρευμάτων ἀπέβη τεραστία» («Dialectique Existentielle du Divin et de l’ Humain». Paris 1947, σ. 150).

καὶ ὡς δύντολογία, βασιζόμενη μόνον ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος, ἡ ὁποία δὲν δύναται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις, ἐκπροσωπουμένη ὑπὸ τοῦ ἐπίσης Γερμανοῦ Martin Heidegger. Αἱ κύριαι αὗται μορφαὶ καθὼς καὶ συγγενεῖς πρὸς ταῦτας, παρὰ τὰς μεταξὺ αὐτῶν διαφοράς, παρουσιάζουν βασικὰ κοινὰ γνωρίσματα, προδίδουσαι κοινὴν ἔμπνευσιν ἀπὸ τοῦ K.⁴ Η ἐπίδρασις ὅμως αὕτη δὲν πρέπει νὰ ὑπερτονίζηται· διότι τὸ κίνημα τοῦ ὑπαρξισμοῦ γενικώτερον ἐν τῇ ἐποχῇ μας εἶναι ἔξωτερίκευσις τοῦ πάσχοντος ἀνθρώπου καὶ ἀντίδρασις πρὸς τὴν ἴστορικὴν ἔξελιξιν καὶ τὸν ἐν χρεωκοπίᾳ πολιτισμόν. Τὸ ἀξιοθαύμαστον ὅμως τοῦ K. συνίσταται, εἰς τὸ δέτοιο οὗτος εἶναι ὁ ριζοσπαστικώτερος ὅλων τῶν ὑπαρξιστῶν καὶ διὰ τὴν σημερινὴν ἀκόμη ἐποχήν, ὑπερέχων τῶν συγχρόνων ὡς κριτικὸς φιλόσοφος, καίτοι ἔζησεν ἔνα αἰῶνα πρὸ αὐτῶν. Οἱ σημερινοὶ ὑπαρξισταὶ φιλοσοφοῦν ἐπὶ τῇ βάσει ἴδιων βιωμάτων περιγράφοντες γεγονότα εἰς μίαν ἐποχήν, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ τοιαύτην σκέψιν· ἐκεῖνος ὅμως προλέγει ταῦτα, ζῶν ἐντὸς τῆς ἐποχῆς τοῦ ρωμαντισμοῦ. Οἱ σύγχρονοι ἀντιδροῦν εἰς τὰ ἀποτελέσματα, ἐκεῖνος ἀντιδρᾷ εἰς ὃ, τι· θὰ συμβῇ.

Διὰ τοῦτο, πρὸν ἡ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἔξετασιν τῆς φιλοσοφίας τῶν τριῶν συγχρόνων ὑπαρξιστῶν φιλοσόφων, κρίνομεν σκόπιμον, ὅπως ἀσχοληθῶμεν εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον περὶ τῶν ἔξελίξεων τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς σκέψεως κατὰ τοὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ K. (1855) χρόνους, ὅπως ἡ διαμόρφωσις τῆς φιλοσοφίας τῆς ὑπάρξεως κατὰ τὸν 20ὸν αἰῶνα κατανοηθῇ πληρέστερον, λαμβανομένων ὑπὲρ δψιν τῶν ἐκ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, τῆς τεχνικῆς προόδου καὶ τοῦ ἡθικοῦ μηδενισμοῦ ἐπιδράσεων.

ΚΕΦΑΛΙΟΝ Β'.

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥΣ ΥΠΑΡΞΙΣΤΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΣ

‘Ως παρετηρήσαμεν ἡδη ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ ὁ Κιεκεγακού δὲν ἀποτελεῖ ἔξαρεσιν ἐν τῇ ἀντιδράσει αὐτοῦ πρὸς τὸν ὑπερβατικὸν Ιδεαλισμόν. Πλεῖστοι δὲν φιλόσοφοι, ψυχολόγοι, ποιηταί καὶ λογοτέχναι τοῦ β' ἡμίσεως τοῦ 19ου αἰώνος παρουσιάζουν ὡς κοινὸν χαρακτηριστικὸν τὴν τάσιν ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ δρθιολογισμοῦ, τὴν προπαριμογὴν τῆς σκέψεως πρὸς τὰς ἀμέσους ἀνάγκας τῆς ὑπάρξεως καὶ τὴν ἔρευναν τῶν βιωμάτων καὶ τῆς ιστορικῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ο Ηεγεί εἶναι ὁ τελευταῖς μέγας τῶν δια-
σήμων κλασικῶν φιλοσόφων τῶν νεωτέρων χρόνων. Μετ' αὐτὸν ἀκολουθεῖ μέτων περίοδος συγκρητισμοῦ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, ἡ ὅποια ἐνθυμίζει ἐκείνην, ἡ ὅποια ἡκολούθησε τὸν θάνατον τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Τὰ μεγάλα ταῦτα πνεύματα ἔξητασταν κατὰ τὸ δυνατόν, καὶ δύον ἐπιτρέπει τοῦτο ἡ ἴκανότης καὶ ἀντοχὴ τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως πᾶν προβαλλόμενον αὐτῇ πρόβλημα, οὕτως ὡστε οἱ ἄμεσοι διάδοχοι αὐτῶν, μὴ ἴκανοι ποιούμενοι ἐκ τῶν προτεινομένων ὑπὸ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων λύσεων, ἐπιζητοῦν, εἴτε διὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν καλυτέρων παρ' αὐτοῖς κατευθύνσεων, εἴτε διὰ τοῦ ἀγνωστικισμοῦ, τὴν τοποθέτησιν τῆς σκέψεως ἐπὶ νέων ἀσφαλεστέρων καὶ ρεαλιστικωτέρων βάσεων¹.

Αποτέλεσμα τῆς τοιαύτης τάσεως εἶναι, ὅφ' ἐνδεικόμενον ὁ φιλοσοφικὸς συγκρητισμός, ὅφ' ἔτερου δὲ ἡ περιφρόνησις τοῦ δρθιοῦ λόγου ὡς μοναδικῆς ὑπεραξίας τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο σημαίνει ἀσφαλῶς παρακμὴν τῆς φιλοσοφίας, ἥτις περιπίπτει οὕτως εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν ἐπὶ μέρους ζητημάτων τῆς πρακτικῆς ζωῆς ἐμπνέουσα καὶ ἐξυπηρετοῦσα πολιτικῶς κατευθύνσεις, οἰκονομικὰ συστήματα καὶ ἐφηρμοσμένην κλινικὴν ψυχολογίαν.

Ο νέος διμώς ἀγνωστικισμὸς δὲν πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν ἐμπνέοντα τὴν ἀπελπισίαν κυνισμὸν οὕτε τὸν προκαλοῦντα τὴν ἀπάθειαν τῶν Στωϊκῶν, ἀλλ' ἀντιθέτως εἶναι δυναμικός, δημιουργικός καὶ ἐπαναστατικός, διότι πιστεύει κατὰ βάσιν εἰς τὴν δέξιαν τοῦ ὑποκειμένου καὶ εἰς τὰς ἐν συνεχεῖ πρὸς

1. Ο κ. Ν. Λούβαρις παρατηρεῖ: «... ὁ Ιδεαλισμὸς εἶχεν ἔρευνήσει ὅλον τὸ πλάτος καὶ ὅλον τὸ βάθος τῆς πραγματικότητος. Ἐντεῦθεν τὸ συναίσθημα τοῦ κορεσμοῦ ἀπὸ τὸ ὑπερασθητόν, τὸ ὑπερβατικόν. Ο κορεσμὸς οὗτος προκαλεῖ τὴν διάλυσιν τῆς σχολῆς τοῦ Ἐγέλου». («Μεταξὺ δύο Κόσμων», 'Αθηνai 1949, σ. 28).

τὸ καλύτερον ἔξελιξει δυνατότητας τοῦ ἀνθρώπου. 'Ἐκ τῆς κλασικῆς φιλοσοφίας διατηρεῖ ἡ ἀντίδρασις τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὄρθιοῦ λόγου δημιουργηθέντος θεανθρώπου, ἀλλ' ἐπιζητεῖ νὰ ἔντάξῃ τοῦτον πρακτικώτερον, δημιουργικώτερον καὶ πλέον προσγειωμένον ἐν τῇ ζωῇ διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ διὰ τῆς πράξεως καὶ ἐνεργείας αὐτάρχους ὑποκειμένου. 'Η ἐπίθεσις ἐναντίον τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν, ἐναντίον τῶν μεγαλεπηβόλων κλασικῶν κοσμοθεωριῶν καὶ ἐναντίον τοῦ οὐρανισμοῦ σκοπεῖ εἰς τὴν δημιουργίαν μεταβατικῆς καταστάσεως ἐν ἀπελπισίᾳ διὰ τὸν ἀνθρωπὸν, ἥτις δύναται διῆγει τοῦτον ἐν συνεχείᾳ εἰς θετικήν καὶ προσηρμοσμένην πρὸς τὴν πραγματικότητα ἀξιολόγησιν. Οὕτως ὁ ἀρνητής τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ὑψηλῶν ἴδαινικῶν Marx, ἐμφανιζόμενος κατ' ἀρχὴν ὡς ἀπογυμνώνων τὸν ἀνθρωπὸν πάσης ἀνωτέρας ἀξίας, καταλήγει διὰ τῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἐργασίας καὶ τῆς διὰ ταύτης δυναμικῆς προσωπικῆς συμβολῆς τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ, εἰς τὴν ἴδεαλιστικωτέραν σύλληψιν ἐπιγείου Παραδείσου καὶ ἴδαινικῆς πολιτείας ἐν τῇ διὰ τῆς φαντασίας δημιουργίᾳ τοῦ χυβερνῶντος προλεταριάτου, ἐν τῷ δποίῳ πᾶσα ἀντίθεσις θὰ ἔχῃ λήξη καὶ ἡ τελεία κοινωνική συμβίωσις θὰ ἔχῃ ἐπιτευχθῇ¹. Οὕτω καὶ ὁ δριμύτερος συγγραφεὺς ὅλων τῶν ἐποχῶν ἐναντίον παντὸς ἴδαινικοῦ καὶ πάσης ἀντικειμενικῆς ἡθικῆς, ὁ ἐμφανιζόμενος πρὸς στιγμὴν ὡς εἰσηγούμενος τὸν θρασύτερον μηδενισμόν, ὁ Nietzsche, καταλήγει εἰς τὴν ἐνσαρκωμένην μπεραξίαν τοῦ ἀνθρώπου, τὸν φανταστικὸν ἐκεῖνον τύπον τοῦ 'Ύπερανθρώπου.

Εις τὴν τοιαύτην στροφὴν τῶν πνευμάτων πρὸς τὸν «ἀκτιβισμὸν» συντελεῖ ἡ κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα πρόδος τῶν Θεοτικῶν ἐπιστημῶν καὶ αἱ βιολογικαὶ ἔξελικτικαὶ θεωρίαι, αἱ δποῖαι προδικάζουν γενικωτέραν ἀνοδον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Τὴν αἰσιοδοξίαν δμως ταύτην διαδέχεται ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἡ ἀπαισιοδοξία καὶ ἡ περιφρόνησις τῶν ἴκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου.

‘Η ἐποχὴ μας εἶναι ἐποχὴ ἀρνήσεως τῶν οὐμανιστικῶν θέσεων καὶ ἐγκαταλείψεως τῶν μεγαλεπηθόλων δραματιστῶν τῆς σκέψεως. ‘Η σύγχρονος γενεὰ ἀδιαφορεῖ διὰ τὰ ἀνώτερα στρώματα τῶν πνευματικῶν ὀξεῖῶν καὶ ρίπτεται πρὸς κορεσμὸν τῶν κατωτέρων ἐνστίκτων τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. ’Ἐν τῇ ἡδονιστικῇ δὲ καὶ ἀπλῇ ταύτῃ μετοχῇ εἰς τὴν ζωὴν περιπίπτει εἰς τὴν ἀγωνίαν τοῦ ἀνεκπληρώτου καὶ εἰς βαθυτέρων ἀπελπισίαν παρὰ τὴν φαινομενικὴν λαμπρότητα τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ. Φιλόσοφοι καὶ λογοτέχναι, ποιηται καὶ συγγραφεῖς, θεατρικῶν ἔργων προδίδουν διὰ τῆς συγγραφικῆς των δράσεως βαθεῖαν ἀπογοήτευσιν ἐκ τῆς δυσμενοῦς διὰ τὸν ἀνθρωπὸν ἐξελίξεως τοῦ πολιτισμοῦ καὶ προσπαθοῦν νὰ περισώσουν αὐτόν· πρῶτον, διὰ τῆς ἐπανόδου εἰς

1. «Ο Μαρξισμός έπεξειργάσθη και έφήρμοσε πάσας τάς έπιδιώξεις και τάς προθέσεις του όρθιου λόγου μέχρι του τελικού αύτου συμπεράσματος», (N. Berdiajeff: «The Meaning of History», London, 1936, σ. 11).

τὸ ὑποκείμενον καὶ τῆς ἀποφυγῆς πάσης ματαίας καὶ πρὸς ἀπελπισίαν δόη-
γούσης ἀντικειμενικῆς ἀξίας ἐνδὲ ἀνθρωπίνου πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, διὸ
μετεβλήθη εἰς ἔχθρὸν τοῦ ἀνθρώπου· δεύτερον, διὰ τῆς ρεαλιστικῆς ἀντιμετω-
πίσεως τῆς ζωῆς μακρὰν πάσης ὑψηλῆς ἐμπνεύσεως, ἢ διότια δὲν ἀνταποκρίνε-
ται πρὸς τὴν τραγικὴν ἴστορικὴν στιγμήν, τὴν διότια διερχόμεθα· καὶ τρίτον,
διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ματαιότητος τῶν ἐλπίδων καὶ τῆς φαντασίας τοῦ
ἀνθρώπου.

Ο σύγχρονος ὑπαρξισμὸς εἶναι μία τοιαύτη μεταξὺ τῶν πολλῶν κραυγῆ,
ἴσως ἡ ἐντονωτέρα καὶ τραγικωτέρα, τοῦ πάσχοντος ἐκ τῶν ίδίων αὐτοῦ δη-
μιουργημάτων καὶ μεγαλεπηθόλων σχεδίων καὶ ἐν ψευδεῖ αὐταρκείᾳ διατε-
λοῦντος ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ σύγχρονος ἐποχὴ παρέχει εἰς τὸν προφητι-
κὸν Kierkegaardί, ἐναὶ αἰῶνα μετὰ τὸν Θάνατον αὐτοῦ, τύσους ἀφωσιωμένους
μαθητάς καὶ θαυμαστάς.

Ο σύγχρονος δμως ὑπαρξισμός, χρησιμοποιεῖ τὴν ἀπογοήτευσιν ταύ-
την ὡς κίνητρον πρὸς νέαν τιτανικὴν προσπόθειαν ἀποιλύτου ὑποκειμενισμοῦ
καὶ καταφάσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἀνεξαρτησίας ἐν τῇ τραγικῇ καταστάσει
τῆς ὑπάρξεως, τὴν διότια καλεῖται νὰ βιώσῃ ὁ ἀνθρωπὸς μακρὰν παν-
τὸς ἀπατηλοῦ αηρύγματος. Τὴν τοιαύτην παράδοξον ἀντιμετώπισιν τῆς δει-
νῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐμπνέει ἡ παρατήρησις τῶν καταπληκτικῶν ἐπι-
τευγμάτων τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν προερ-
χομένης καταστροφῆς. Τοῦτο δημιουργεῖ μὲν πεποίθησιν ἐπὶ τὴν ίκανότητα
τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ’ ἀπελπισίαν καὶ ἀγωνίαν ἐν τῇ δημιουργίαις μένη ὑπ’ αὐτῶν
καταστάσει ἀμέσου κινδύνου καταστροφῆς καὶ ἀβεβαιότητος διὰ τὸ μέλλον.
Γιπὸ τὴν ἐπίδρασιν ταύτην ὁ ἀνθρωπὸς ἐν αὐταρκείᾳ ἀπομονοῦται καὶ ἐγκλεί-
ται ἐν ἑαυτῷ πιστεύων εἰς τὰ ίδια αὐτοῦ καὶ ἀναφοίρετα δικαιώματα, ἀλλὰ
συγχρόνως ἀντιμετωπίζει τὸν κίνδυνον μηδενισμοῦ τῆς ὑπάρξεως τοῦ πρὸ
τῶν ἀνθρωπίνων ἐφευρέσεων, τὰς διότιας δὲν εἶναι ίκανδες πλέον νὰ δαμάσῃ.
Η τραγικὴ αὕτη σύγκρουσις τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ ἀνθρωπίνου, τὴν διότιαν
τόσον σαφῶς προεῖδεν ὁ Kierkegaardί, ἔξασθενίζει τὴν ἀποφασιστικότητα
τοῦ ἀνθρώπου, ίδιαιτέρως ἐπὶ τοῦ ἡθικοῦ πεδίου, διότι καταδεικνύει τὴν μα-
ταιότητα τῶν ἀνθρωπίνων νόμων καὶ ἐντολῶν καὶ τὴν ἀπουσίαν θείας τελολο-
γίας καὶ ἥθικῆς σκοπιμότητος ἐν τῇ Δημιουργίᾳ. Οὕτως, ἐὰν προυπάρχῃ ἡ τάσις
πρὸς τὴν ἀθεταν, ὁ ἥθικὸς μηδενισμὸς παρουσιάζεται ὡς τὸ ἀναπόφευκτον
ἀποτέλεσμα τῆς ἀντιθετικῆς ταύτης ἐπιδράσεως τοῦ ὑπὸ τῆς προόδου ἐνισχυ-
μένου ἐγωισμοῦ καὶ τῆς ἀπογοήτευσεως ἐκ τῆς καταστροφῆς, τὴν διότιαν
προκαλεῖ ἡ τοιαύτη πρόδος.

Διὰ τοῦτο, νομίζομεν, δτι ἡ καλυτέρα εἰσαγωγὴ πρὸς κατανόησιν τοῦ
συγχρόνου ὑπαρξισμοῦ εἶναι ἡ ἐν πάσῃ συντομίᾳ ἀναφορὰ εἰς τὴν ἐπίδρασιν
τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, εἰς τὴν ἐκ τῶν καταστροφῶν προελθοῦσαν ἀπογο-
τευσιν ἐκ τῆς πορείας τῆς προόδου τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὸν ἥθι-
κὸν μηδενισμὸν τῆς ἐποχῆς μας.

α. Ή εκ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ἐπίδρασις. Αἱ θετικαιὶ ἐπιστῆμαι ἐνεπνεύσθησαν ὑπὸ τοῦ ὑποκειμενισμοῦ τῆς φιλοσοφίας τῶν νεωτέρων χρόνων τὴν δημιουργικὴν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀξιοποίησιν τῆς Φύσεως· ἀλλὰ τὰ πορίσματα αὐτῶν ἔξασκοῦν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀντιστρόφως βαθυτάτην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως. Ἰδιαιτέρως σήμερον, ἐποχὴν θετικισμοῦ καὶ πρακτικῆς ἐφαρμογῆς, ἡ ἐπίδρασις αὕτη εἶναι ἀποφασιστικὴ καὶ καθοδηγεῖ τὴν σκέψιν, ἐμπνέουσα νέαν τοποθέτησιν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ σύμπαντι. Ἰδιαιτέρως δὲ ὑπαρξισμὸς ὡς φρεαλιστικὴ φιλοσοφία δεικνύει σημεῖα ἀμέσου ἐπιδράσεως ὑπὸ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν¹.

Ο ἀνθρωπὸς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν πορισμάτων αὐτῶν ἐνισχύεται εἰς τὴν ἀντίληψιν, διὰ ἀπόλυτος γνῶσις καὶ ἐπεξήγησις τῶν φυσικῶν φαινομένων δὲν εἶναι ἐφικτὴ καὶ διὰ πᾶσα κρίσις του παραμένει πάντοτε σχετική. Η κατάργησις τοῦ ἀπολύτου χαρακτῆρος τοῦ ἀντικειμένου, τοῦ χρόνου, τοῦ χώρου, ἡ μὴ δυνατότης προσδιορισμοῦ κατ' ἀπόλυτον καὶ γενικῶς λσχύοντα τρόπον τῶν τεσσάρων διαστάσεων, ἡ πρὸ πολλοῦ ἡδη ὅρνησις παραδοχῆς τοῦ γεωκεντρικοῦ σύμπαντος, ἀλλὰ καὶ ἡ σύγχρονος ἀγνοία περὶ τῆς τυχὸν ὑπάρξεως κέντρου αὐτοῦ, ἡ συντριψὴ τῆς μηχανικῆς θεωρίας ὑπὸ τῆς θεωρίας τῶν ποσοτήτων εἰς τὴν Φυσικὴν καὶ τοῦ βιταλισμοῦ εἰς τὴν Βιολογίαν, ἡ ἔννοια τοῦ σύμπαντος ὡς συνεχῶς ἐπεκτεινομένου, ἀπείρου μὲν καθ' ἥμᾶς, πεπερασμένου δὲ καθ' ἑαυτό², ἡ εἰς δισεκατομμύρια ἐτῶν ἀναγωγὴ τῆς ἡλιακίας τῆς γῆς ὡς πλανήτου, αἱ ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ εἰς ἀπειρα ἐτη φωτὸς καταμετρηθεῖσαι τεράστιαι ἀποστάσεις μεταξὺ τῶν ἑκατοντάδων χιλιάδων ἡλιακῶν συστημάτων καὶ ὑπὲρ πᾶν ἀλλο ἡ ὑπὸ τὴν ὕλην ἀνακάλυψις τῆς φοβερᾶς ἐν αὐτῇ ἐγκλειομένης δυνάμεως καὶ ἐνεργείας ὡς πρωταρχικῆς οὐσίας αὐτῆς, ρίπτουν τὸν φιλοσοφοῦντα ἀνθρωπὸν εἰς τραγικὴν περὶ τῆς θέσεως του ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ κρίσιν, ἡ ὅποια ἔχει ἀμεσα ἀποτελέσματα διὰ τὰς μεταφυσικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις³.

Διὰ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ Ἰδιαιτέρως διὰ τῆς θεωρητικῆς φυσικῆς

1. Ο Karl Jaspers γράφει: «"Ανευ ἐπιστημονικῆς ἀληθείας, ἡ ἀλήθεια ἐν τῷ φιλοσοφεῖν δὲν εἶναι δυνατή» («Vernunft und Widervernunft in unserer Zeit», München 1950 σ. 24). Ο Martin Heidegger: «ἡ νεωτέρα τεχνικὴ εἶναι ταυτόσημος μετὰ τῆς οὐσίας τῆς νεωτέρας Μεταφυσικῆς». («Holzwege» Frankfurt 1950 σ. 69). Ο J.-P. Sartre δρχεται, τοῦ κυρίου ἔργου του διὰ τῆς φράσεως: «Η νεωτέρα σκέψις ἐπραγματοποίησε μεγάλην πρόοδον διὰ τῆς ὑπαγωγῆς τοῦ ὑπάρχοντος εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐμφανίσεων, αἱ ὅποιαι μαρτυροῦν περὶ αὐτοῦ» (L' Etre et le Néant. Paris 1943, σ. 11).

2. Διαβάζομεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ διασήμου ἀστρονόμου A. Eddington: «The Nature of the Physical World», Cambridge and New York 1928, σ. 358). «Εἶναι δὲ χῶρος ἀπειρος ἡ γνωρίζει καὶ αὐτὸς τὸ πέρας; οὐδὲν τῶν δύο πεπερασμένος, ἀλλ' ἀνευ δρίων εἶναι ἡ συνήθης καὶ δρθῆ φράσις».

3. Διὰ τὸ θέμα τοῦτο πρβλ. τὸ ἔργον τοῦ Karl Heim: «Die Wandlung im Naturwissenschaftlichen Weltbild» Hamburg 1954.

δ' ἀνθρωπος λαμβάνει ἐπίγνωσιν καὶ καθορίζει τὸν ἔμφύτως καὶ ἀκουσίως λαμβάνοντα χώραν εἰς τὰ μόχια τῆς ὑπάρξεως συνεχῇ αὐτοῦ διάλογον μετὰ τῆς Φύσεως, ἐκ τοῦ ὅποιου ἐξαρτᾶται κατὰ μέρος ἢ μέσῳ ταύτης ἐνόρασις ἢ μὴ τοῦ ὑπερφυσικοῦ¹. Ἡ γνῶσις τῆς Φύσεως συνεπάγεται ἀφεύκτως μεταφυσικὴν κρίσιν περὶ τῆς προελεύσεως καὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς, περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐν αὐτῇ καὶ γενικῶς περὶ τῶν δξιῶν τῆς ζωῆς. Ἰδιαίτερως σήμερον κατόπιν τῶν νέων συμπερασμάτων, εἰς τὰ ὅποια ἤχθησαν οἱ θετικοὶ ἐπιστήμονες, ἢ μεταφυσικὴ αὕτη τάσις παρ' αὐτοῖς εἶναι ἐντονωτάτη καὶ οὐδεὶς ἐκ τῶν μεγάλων συγχρόνων μαθηματικῶν, φυσικῶν καὶ βιολογῶν κατορθώνει γὰρ συγκρατηθῆναι εἰς τὰ αὔστηρῶν ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης του καθορίζομενα δρις. Οὕτως ὄδηγοῦνται εἰς τὴν δημιουργίαν ίδιων μεταφυσικῶν συστημάτων, τὰ ὅποια ἐπηρεάζονται ὑπὸ τῶν ἐπιστημονικῶν καθαρῶν προύποθέσεων αὐτῶν. Οἱ πλεῖστοι τῶν μεγάλων φυσιοδιφῶν γίνονται εἰσηγηταὶ νέων κατευθύνσεων εἰς τὴν φιλοσοφίαν, χαρακτηριστικὴν γνώρισμα τῶν δποίων εἶναι ἢ προσπάθεια σεβασμοῦ τῆς πραγματικότητος πρὸς ἔξαγωγὴν συμπερασμάτων, δυναρένων νὰ ἐπηρεάσουν ἀμέσως καὶ πρακτικῶς τὴν κοινωνικὴν ζωήν.

Οἱ σύγχρονοι φιλόσοφοι, κατὰ μέγα μέρος, προέρχονται ἐξ ὄλλων ἐπιστημῶν καὶ ἐπιζητοῦν, όπως ἐκ τῆς εἰδικῆς αὐτῶν ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης ἀναχθοῦν εἰς γενικὰ περὶ τῆς ζωῆς συμπεράσματα. Ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι πλέον προνόμιον τῶν δλίγων μεγάλων πνευμάτων μὲ τὰς μεγάλας πνευματικὰς συλλήψεις καὶ τοὺς στοχασμούς, τῶν ἐρημιτῶν ἐκείνων τοῦ πνεύματος καὶ ὑψηλῶν καθοδηγητῶν τῆς ζωῆς, οἱ δποῖοι συνεχῶς καὶ ἔξαφανίζονται εἰς ἕνα αἰῶνα, ὁ δποῖος ἐμπνέει ἀμεσον ἐφαρμογὴν, πρᾶξιν καὶ δρᾶσιν. Ἐνεκα τούτου καὶ δ φιλόσοφος τῆς ἐποχῆς μας εἶναι δ ἐπιστήμων, δ ἐπὶ τῶν συμπερασμάτων τῆς ίδιας ἐπιστήμης βαθύτερον σκεπτόμενος, εἶναι δ ἀνήρ τῆς δράσεως, δ ἀναμηγνυόμενος εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν καὶ τὰ διεθνῆ συνέδρια, δ ἀρθρογραφῶν εἰς τὰς ἐφημερίδας καὶ προπαγανδίζων τὰς γνώμας αὐτοῦ². Ἐπόμενον εἶναι, δτι αἱ θετικαὶ ἐπιστῆμαι ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας, ἀφ' ἐνδος μὲν θὰ προμηθεύσουν εἰς τὴν οὕτω μεταβαλλομένην φιλοσοφικὴν ἐνασχόλησιν τοὺς περισσοτέρους χριτικοὺς τῆς πορείας τοῦ πολιτισμοῦ, ἀφ' ἐτέρου δὲ θὰ ἐπηρεάσουν τοὺς ἐπαγγέλματος φιλοσοφοῦντας διὰ τῶν πορίσμάτων αὐτῶν³.

1. Ὁ διακεκριμένος "Ἄγγλος ἐπιστήμων J. B. Haldane γράφει: «Τὸ Σύμπαν δὲν μὲ περιβάλλει μόνον ὄλλα καὶ εἰσβάλλει ἐντὸς ἐμοῦ» («Pour un Nouvel Humanisme». Rencontres Internationales de Genève. Neuchâtel 1949, σ. 137).

2. Διὰ τὸ θέμα τοῦτο πρβλ. τὸ ἔργον τοῦ Arthur Hübscher: «Philosophen der Gegenwart» (München 1949) ἐν τῷ δποιφ παρατίθενται σύντομοι χριτικαὶ μελέται ἐπὶ 50 φιλοσόφων τοῦ 20οῦ αἰῶνος. Περὶ τοῦ τύπου ίδιως τοῦ συγχρόνου φιλοσόφου βλέπε σ. 34-37.

3. Ἀποτέλεσμα τῆς τάσεως ταύτης εἶναι ἡ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀναβίωσις τῆς Φιλοσοφίας τῆς Φύσεως. Πρβλ. διὰ τὸ θέμα τοῦτο τὸ ἔργον τοῦ περιφήμου γάλλου σχολαστικοῦ φιλοσόφου Jacques Maritain: «Philosophy of Nature» N. York 1951, ἐνθα παρατηρεῖ, ὅτι «αἱ πειραματικαὶ ἐπιστῆμαι ζητοῦν σήμερον νὰ συμπληρωθοῦν ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας τῆς Φύσεως». (σ. 94).